منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com
للكتب (كوردى , عربي , فارسي)

(دانا زانایه ، زانا توانایه)

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

خۆشخوانی

گوزارەکاري . ڕەوانکاري . جوانکاري

« ڕوونکردنەوە و چەسپاندنی ڕەوانبێژی لـە زمانی کوردیدا . »

« ئەو هونەرانە کە لەم زمـانەدا دیمەنەکانیان بە ڕوخسارن . »

« گوزارەکاري و ڕەوانـکاري و جوانـکاري لە گوزارەو وشەی کوردیدا بە نموودن .

علاءالدین سجادی

بە بڕیار و لە سەر ئەرکی « زانکۆ »ی سولەیمانی لە چاپدراوە .
مافی لە چاپدانەوەو بڵاو کردنەوەی تەنها بۆ « زانکۆ »ی سولەیمانیە .

چاپخانەی مەعارف ـ بەغدا
١٣٩٨ هـ ـ ١٩٧٨ م

گوزارشتێک

زمانی کوردی ئەبێ ڕەوانبێژی تێدا هەبێ ، ئەم کتێبەش قسە لە ڕەوانبێژی یەوە ئەکا .

بابەت جیایە و «ناو» جیایە ، بابەتەکە بریتی یە لەو هونەرە بەلاغی یانە کە لە زمانەکەدا هەن ، ناوەکە بریتی یە لە « ناو » بۆ بابەتی ئەو هونەرانە . وێنەی ئەمە وەکوو ئەوە کە « دانا ، نەوزاد ، تارا » ناوی ناون ، ناو بۆ دانراوەکە ، واتە « مسمی »کان ، ئەوان شتێکی ترن کە جیان لە ناوەکان .

لێرەشا بابەتی هونەرەکان شتێکن و ناوەکان شتێکی ترن کە جیان لە یەک .

لە نێوانی ڕەوانبێژی و خوشخوانی ، وە یا بەلاغە و ڕەوانبێژی ، وە یا بەلاغە و خوشخوانی گەلێ شت هەیە ؟ ڕستەی ڕەوانبێژی ؟ واتە وتنێک کە بێ گرێ و قۆرت بوترێ ، هەمووی ئەگرێتەوە .

وشەی « ڕەوان » ڕویشتنێکە کە هیچ کۆسپی نەیەتە بەرە « بێژی » بە مانا وتن . تێکڕاکەی وای لێ دێتەوە :

وتنێک ، قسەیەک کە بە بێ قۆرت و بە ڕەوانی بوترێ . ئەو ڕستەیەش کە ئەوترێ :

« دەرسەکەی ڕەوانە ، ئەو ڕەوانەش هەر لەم ڕەوانەوە هاتووە .

« خوشخوانی » واتە : جوان و شیرین خوێندن . کە وتت خوێندن

هەموو جۆرە خوێندنێک ئەگرێتەوە ؛ خوێندنی بەرز و نزم ، رەوان و نارەوان ، هی ئەو زمانەو غەیری ئەو زمانە ، بەڵام زاراوە تایبەتیەکی دایە و کردی بە نـاو بـۆ شتە نووسراوەکە ؛ واتە نووسراوێکی خوش خوێن • ئەمجا تایبەتیەکی بۆ دروستکرا ، کرا بە ناو بۆ ئەو بابەتـــە بەلاغی‌یانە کە زمان کۆک ئەکەن بۆ راهاتن بە رستەو قسەی جوانەوە ، وە یا بۆ ئاشکراکردنی وتنی بەنرخ و بەجێ •

ئەمجا من هاتم دەستکاریەکی ترم تیـــا کرد ؛ واتە زاراوەیەکی ترم دروستکرد • ئەمەش کە ئەیڵێم وەنەبێ زۆر رۆیشتبم !• هەموو زاراوەیەک سەرەتا یەکێک دایئەنێ و پاشان بڵاو ئەبێتەوە •

هێنام رستەی « خوشخوانی »م کرد بە وشەیەک و کردم بـــە ناو بۆ ئەو کتێبە کە قسە لە رەوانبێژی‌یەوە ئەکا • وەکوو لە کاتی خۆیا رستەی « نرخ‌شناسی »م کرد بە ناو بۆ ئەو کتێبە کە باس لە لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردی‌یەوە ئەکا • ئەم جۆرە ئیشکردنەش لە هەموو زمانێکا هەیە و هیچ جێگای سەر سرمان و رەخنە لێ‌ی گرتن نی‌یە •

علاء الدين سجادى
١٩٧٨/٥/٣

ئەدەب چی یە و ڕەوانبێژی چی یە ؟

چ ئاشنایەتیەکیان پێکەوە هەیە ؟•

ئەدەب بە چەمکی گشتیی گوزارەیەکی زۆری هەیە ، بەڵام بە جۆرێکی تایبەتی و بۆ قسە لێوەکردن لەم شوێنەدابرێتییە لەو :

شتە نایابانە کە پێشینان هێشتوویانەتەوەو بەجێیان هێشتوە بۆ دوای خۆیان ؛ ئەوانەش وەکوو هۆنراو و پەخشان ، پیشەی قەشەنگ ، مووزیقاو سازو ئاواز و وێنەی بە پەرداخ • ئەمانە بە قسەی جوانی مرواری ئامێز ـ نووسراوە بوو بن یا نە نووسراوە ـ بەڵگەی کۆنی سەر بەردەکان کە داستانی ئادەمیزاد ئەگێرنەوە ، ئەو نەوا کاریگەرانە کە لە تەلی مووزیقاکانەوە دەر ئەچن و مێشک و دڵو دەروون گوڵاو پاشی ئەکەن •

جا ئەم ئەدەبە بەم جۆرە وەنەبێ تایبەتی بێ بە نەتەوەیەک و نەتەوەیەکیتری لێی بێ بەش کرا بێ ، چونکە ئەمانە لە کردو کۆشی زانکۆی ئادەمیـن ، بەڵکوو وەکوو تیشکی خەتەکانی ڕۆژ چۆن هەموو لایەک ئەگرنەوە ئەویش وایە ، ئەگەر نەتەوەیەک بۆی نەلوا بێ بەشەکەی خۆی شارۆ بکا ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە نەیبووە ، بەڵکوو ئەوە ئەگەیەنێ کە بەرهەڵستێک لە ئارادا بووە بۆ ئەو شارۆ نەکردنە، کە بەرهەڵستەکە نەما مەیدان فراوانە بۆ کۆ کردنەوەی ، وەکوو ڕووناکی ڕۆژەکە کە لە ناو ژوورێکی بە چوار دیـوار گیراوا دەر ناکەوێ ، هۆیەکە دیوارەکانن ـ کە بەرهەڵستەکەیە ـ کاتێ ئەو بەرهەڵستە لاچوو ڕووناکیەکە جێگای خۆی ئەگرێتەوە •

ئەمە ئەدەب ، ئەمجا « ڕەوانبێژی » « تان» ی ئەو ئەدەبەیە •

لە زمانی عەرەبیدا بەو قسەو باسەی ڕەوان و گەوارایێ ئەڵێـن

« بلیغ » و پاشان « بلاغە »ی لێی وەرگیراوە بۆ هەمووی و بووە بـەـ ناو بۆ زانیاری‌یەکە •

لە زمانی کوردی‌دا ئەو چەمکە کە « بلاغە »ی لە زمانی عەرەبی‌دا بۆ دانراوە وشەی « رەوانبێژی » بە تەواوی پڕی ئەکاتەوەو بـەڵکوو زیاتریش • وە بۆ « بلیغ »ەکەش من بەلامـەوە « پاراو » جێـگای خۆیەتی •

جا لەبەر ئەوە وشەی « رەوانبێژی » بۆ ئەو زانیاریە دانراوە ، وە تەنانەت ئەتوانرێ بوترێ وشەی «خۆشخوانی»ش هەر چەشنی مەبەست ئەدا بە دەستەوە •

رەوانبێژی ، وە یا خۆشخوانی روو لە سووچێک لە سووچەکانی ئەدەب ئەکاتەوە ؟ واتە روو لە قسە بە هـەر دوو چەشـنەکەیەوە – هۆنراو و پەخشان – ئەکاتەوە ، ئەو هۆنراو و پەخشانە ئەبێ بـە پێی پلە تێگەیشتنیان تێدا هەبێ ، تێگەیشتنەکەش بە هۆی هـونەرە قسەیە ئاشکراکانەوە ئەبێ ، ئەمانەش لە ناو چوار چێوەی رەوانبێژی‌دان کەوا بوو ئاشنایـەتی ئەدەب و رەوانبێژی وەکوو ئاشـنایەتی مرۆڤ و گیانلەبەرە ؟ مەرجە هەموو مرۆڤێک بەر گیانلەبەر بکەوێ ، بەڵام مەرج نی‌یە هەموو گیانلەبەرێک مرۆڤ بێ •

وترا کورد ئەدەبی هەیە ، کە هەیبوو ئەبێ رەوانبێژیشی هەبێت ، ئەمیش هەر وەکوو ئەدەبەکە وەنەبێ تایبەتی بێ بە زمانێکەوە ، بەڵکوو هەموو زمانێـک بۆی هەیە لە سەر رێچکەی زمانەکەی خۆی بەشـی خـۆی لێی وەر بگرێ • لەبەر ئەوەتێمەش ئەتوانین بڵێین : رەوانبێژی لە زمانی تێمەش‌دا هەیە • جا بەو بۆنەوە ئەڵێین :

رەوانبێژی لە سەر ئەو چەمکە کە زمانی کوردی وەری ئەگرێ لەگەڵ باسی زانیاریی زمانەکانی تردا ـ کە هەر یەکە بۆ خۆیان کردووەـ

برتییە لە دەربڕینی کۆمەڵە گوزارەیەکی فراوان لە قاڵبی چەنـــد وشەیەکی کەمدا .

ڕاستە وشە لە دایەخی ئەوە دەرنایە کە بە فراوانی باوەشی خۆی بۆ گوزارە والآ بکاتەوە ، بەلام ئەو جارانە کە تا ئەندازەیەک لە دایەخی دەردێت ئەتوانرێ بە ڕاوانبێژی ناو ببرێ .

ئەم لە دایەخ دەر نەهاتنە هەندێ جار ڕوو لە تام و چێژی خاوەن قسەو گوێگر ئەکاتەوە ، کە ئەو خاوەن قسە ، وە یا بڵێین قسەکەرە بـە جۆرێکی تایبەتی گوزارە ڕەنگ خواردووەکانی دەروونی ئەڕڕژێنێتە ناو قاڵبی وشـــەوە ، گوێگریش بە سۆزێکەوە وەکوو هەنگ چـۆن شیرەی گوڵ ئەمژێ ، ئەویش پەردەی دڵ و دەروونی هـەڵئەداتـەوە بـــۆ وەرگرتنی ئەو وشەو گوزارانە وەریان ئەگرێ و هەڵیان ئەمژێ .

هەندێ جاریش یا ڕوو ئەکاتە ناوەرۆکی شتەکەو بە تـــەواوی ئاراستەی ئەو ناوەرۆکە ئەبێ بۆ هەڵسەنگاندنی ، یا ڕاستەو ڕاست ڕوو ئەکاتە وشەو گوزارە بۆ ڕازاندنەوەیان .

یەکەمیان لە زانیاري ڕەوانبێژیدا مـن بەناوی « گوزارەکاري ــ مەعانی » ، دووەمیان « ڕەوانکاري ــ بەیان » ، سێیەمیان « جوانکاري ــ بەدیع »ەوە ناویان ئەبەم .

دیارە ئەم سێ لقەش خۆیان لە ناو وشەکانی خۆیانا ئەتوێنەوە ؟ واتە هەر یەکەیان ئەبن بە چەند هونەر و بەشەوە .

لاپەڕە

بڵاوکردنەوە ٩٨
بەشکردن ٩٨
کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوە ١٠١
کۆکردنەوە لەگەڵ بەشکردنا ١٠٢
کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوە و دابەشکردن ١٠٣
ڕووتەوەکردن ١٠٤
هووشەکاري ١٠٩
ڕاگەیاندن ١١٠
ڕۆچوون ١١١
لەرێ دەرچوون ١١٢
ڕێبازي کەلامي ١١٥
لێکردنەوە ١١٥
جەختی وەسپ بە وەکوو خوسپ ١١٧
جەختی خوسپ بە وەکوو وەسپ ١١٨
دوولانە ١١٩
ڕەدوو ١٢٠
دوو ڕوو ١٢٠
چوونە ناو یەک ١٢١
گاڵتەو گەپ ١٢١
خۆ گێل کردن ١٢٢
دان بە پێویست ١٢٣
هووشە لە وەسپا ١٢٥
جوانکاري وشەیی ١٢٦
ڕەگەز دۆزي ١٢٦
ڕەگەز دۆزي هاوتۆم ١٣١
ڕەگەز دۆزي ڕەدوو ١٣٣

	لاپەڕە
ڕەگەز دۆزی گوێزراو	١٣٤
ڕەگەز دۆزی هەڵەو گەڕراوەی باڵدار	١٣٥
لەتافـــەت	١٣٥
دوابەســـەر	١٣٧
ســـەرروادار	١٤١
دوو سەروا	١٤٥
بوونی پێویست	١٤٨
دزی لە هۆنراودا	١٥١
لێوەرگرتن	١٥٢
تیەلکێش	١٥٥
تیـــــل نیشان	١٥٧
گـــردکردنەوە	١٥٨
هەڵوەشاندنەوە	١٥٩
دوایی	١٦١
نموونە	١٦١
سەرچاوە	١٦٤
فەرهەنگی وشەکان	١٦٨
ستوونی ڕاستو چەوت	١٧١

رقم الايداع في المكتبة الوطنية ببغداد (١١٢٤) لسنة ١٩٧٨

٢٠٠٠/٣٢٩
١٩٧٨/٩/١٥